

Unutma mı, Hakikatlerin Açığa Çıkarılması mı? İspanya ve Güney Afrika Deneyimleri Üzerinden Türkiye İçin Bir Tartışma

written by Atalay Göçer | 28 Temmuz 2025

PKK'nin feshi yönündeki açıklamalarla birlikte, kamuoyunda çatışmasızlık olasılığı yeniden gündeme gelmiş; bu bağlamda 'Terörsüz Türkiye' söylemi iktidar çevrelerinde öne çıkmıştır. Bu kavramsallaştırma, şiddetin sona ermesine dair bir beklentiği ifade etmekle birlikte, çatışmanın tarihsel, yapısal ve siyasal boyutlarını dışarıda bırakarak Kürt meselesini büyük ölçüde güvenlik politikaları ekseninde tanımlama eğilimi taşımaktadır. Aynı dönemde Barış ve Demokrasi Grubu tarafından gerçekleştirilen ve silahların yakıldığı sembolik eylem ise, çatışmanın toplumsal ve siyasal zeminde çözümüne yönelik farklı bir anlayışı yansıtmaktadır. Bu yaklaşım, barışı yalnızca silahlı çatışmanın sonlanmasıyla sınırlı görmeyip, hakikatle yüzleşme, toplumsal adaletin tesisi ve eşit yurttaşlık temelinde demokratik dönüşümü içeren kapsamlı bir süreç olarak kavramsallaştırmaktadır.

Türkiye'nin bugünkü koşulları ile İspanya'nın geçiş dönemi arasında bazı benzerlikler dikkat çekiyor. İspanya da geçmişte hızlı bir anayasa yapım süreci yaşamış, ancak geçmişle yüzleşme ertelenmiş ve büyük ölçüde bastırılmıştı. Türkiye'de de anayasa tartışmaları bugün demokratik bir çerçevede ilerlemiyor ve müzakere süreçlerine toplumun katılımı sınırlı. Olası bir barış sürecinde geçmişle nasıl yüzleşileceği sorusu ise hâlâ yanıtsız duruyor.

Bu yazı, daha önce yayınlanan iki yazımın devamı niteliğinde. İlkinde barış ve demokrasinin birbirine indirgenemezliğini, ikincisinde ise sivil toplumun barış süreçlerindeki kurucu rolünü ele almıştım. Bu

yazıda ise Türkiye’de yeniden gündeme gelen barış ve anayasa süreçleri bağlamında, İspanya ve Güney Afrika deneyimlerinden yola çıkarak geçiş dönemi adaleti ve dönüştürücü adalet mekanizmalarını tartışmaya açıyorum. Özellikle ETA’nın silah bırakma sürecinden hareketle, geçmişle yüzleşme ve toplumsal barış arasındaki ilişkiyi Türkiye’ye dair bir yol haritası önerisiyle birlikte değerlendireceğim.

Barış Süreci Nedir? Türkiye İçin Kurucu Bir Döneme Nasıl Hazırlanabiliriz?

Bir önceki yazıda “Barışı kim istiyor?” diye sormuş ve bu soruya “Sadece Kürtler değil, bütün Türkiye toplumu barışa ihtiyaç duyuyor” şeklinde yanıt vererek, sivil toplumun bu sürecin kurucu öznesi olması gerektiğini vurgulamıştım. Barışı yalnızca bir kimlik grubunun talebine indirgemek, barışı yeniden çatışmanın diliyle konuşmak anlamına gelir. Oysa barış, toplumsal sözleşmenin yeniden kurulması anlamına gelir.

Bu yazıda ise bir adım geri çekilerek şu sorulara odaklanıyorum: Barış süreci nedir? Türkiye’de gerçekten böyle bir süreç yaşandı mı? PKK’nin silah bırakması ne anlama geliyor? Dönüştürücü adalet gibi mekanizmalar bu sürecin neresine yerleştirilmeli? Bu sorulara verilecek yanıtlar, anayasa yapım süreci kadar onun öncesindeki kurucu dönem için de belirleyici olabilir. Yazının amacı, bu soruları açarken dünyadaki örnekler üzerinden Türkiye için bir yol haritası tartışmasını da başlatmak.

Barış Süreci Nerede Başlar, Nerede Biter?

Barış süreci, çatışmanın çözümü için taraflar arasında yürütülen çok aşamalı bir süreçtir. Genellikle temas ve diyalogla başlar, ateşkesle devam eder, ardından müzakere ve barış anlaşması gelir. Sürecin son aşaması ise uygulama ve geçiş dönemi adaleti, hakikatlerin açığa çıkarılması ve toplumsal onarımdır.

Türkiye’de 2013-2015 yılları arasında yürütülen barış süreci, bu adımların yalnızca ilk birkaçına ulaşabildi. Ne resmi bir barış anlaşması yapıldı ne de geçiş dönemi mekanizmaları kuruldu. Bugün PKK’nin tek taraflı olarak çatışmalardan çekilmesi teknik olarak bir “çatışmasızlık hali” yaratmış olabilir, ancak bu, karşılıklı mutabakata dayalı bir barışın varlığı anlamına gelmez.

Bu bağlamda, “barış süreci başladı mı?” sorusunu sormak yerine, “barış süreci başlamadan önce hangi toplumsal mekanizmalar kurulmalı ki sürecin demokratik ve adil bir zemini olsun?” sorusunu sormak daha anlamlıdır. İşte bu noktada geçiş dönemi adaleti ve dahası dönüştürücü adalet devreye giriyor.

Geçiş Dönemi Adaleti Nerede Durmalı?

Geçiş dönemi adaleti yalnızca geçmişle yüzleşmeyi değil, aynı zamanda geleceği kurma çabasını da içerir. Hakikatin ortaya çıkarılması, faillerin hesap vermesi, hayatta kalanların onarılması, kurumsal reformlar yapılması ve kolektif hafızanın inşası bu sürecin temel unsurlarıdır.

Bu mekanizmalar genellikle barış anlaşmasından sonra devreye girer. Ancak bazı durumlarda, bu süreçler henüz barış süreci başlamadan, sivil toplumun öncülüğünde de başlatılabilir. Bu erken müdahale, ileride kurulacak müzakere masasına toplumsal hafıza ve adalet taleplerinin taşınabilmesi açısından büyük önem taşır. Türkiye’de de bugün bu yönde bir hazırlık yapılabilir. Özellikle zorla kaybetmeler, faili meçhuller, köy boşaltmalar ve cezaevi tanıklıkları gibi konulara odaklanan sivil

hafıza girişimleri, sivil toplumun barışa zemin olma iddiasını somutlaştırabilir.

İspanya’da Unutma Paktı ve Eksik Geçişin Sonuçları

Franco’nun 1975’teki ölümünün ardından İspanya hızla demokratikleşme sürecine girdi. Ancak bu süreç, geçmişin ağır insan hakları ihlalleriyle doğrudan yüzleşmeden yürütüldü. 1977 tarihli Af Yasası ve siyasi aktörler arasında kurulan “Unutma Paktı” (pacto del olvido), diktatörlük dönemindeki suçların kamusal alanda tartışılmasını ve yargılanmasını büyük ölçüde engelledi. Amaç, demokratik düzeni tehlikeye atmadan geçmişi geride bırakmaktır.

Bu strateji kısa vadede siyasi istikrar sağladı, ancak toplumsal adaletin gerçekleşmesini engelledi. Binlerce kayıp kişiden geriye mezar bile kalmadı, yaşamını yitirenler tanınmadı, devlet görevlileri hesap vermedi. Hafızanın bastırılması uzun vadede yeni toplumsal çatışmalara zemin hazırladı. 2000’li yıllardan itibaren sivil toplum ve kayıp yakınları, hakikat ve adalet taleplerini yeniden gündeme taşıdı. 2007’de kabul edilen Tarihsel Hafıza Yasası bu anlamda sınırlı adımlar attı, ancak kapsamlı bir hakikat komisyonu hiçbir zaman kurulmadı. Bu eksiklik, özellikle Bask bölgesindeki silahlı çatışmalar ve devlet şiddetinin yarattığı travmalarla birleşince, toplumsal barışın önündeki engeller daha da görünür hale geldi.

ETA’nın Silah Bırakması ve Yüzleşmenin Sınırlılığı

ETA’nın 2011’de silahlı mücadeleyi bırakması, İspanya’da çatışmanın sona erdiği bir dönüm noktası olarak görülebilir. Ancak bu süreç, geçiş dönemi adaleti mekanizmalarıyla desteklenmedi. Ne ETA’nın sivillere yönelik eylemleri ne de devletin işlediği suçlar adil ve dengeli biçimde ele alındı. Süreç büyük ölçüde tek taraflı ilerledi ve siyasi araçlara indirgenmiş bir biçimde yürütüldü.

Bu durum, hayatta kalan yakınlarının hakikat ve adalet taleplerinin yanıtsız kalmasına neden oldu. Silahsızlanma, çatışmanın sona ermesi açısından önemli olsa da, onarıcı ve dönüştürücü adalet mekanizmalarının yokluğu, toplumsal barışın kalıcılaşmasını engelledi.

Türkiye açısından buradan çıkarılacak önemli bir ders var: Silahların susması tek başına barış demek değildir. Hakikatin açığa çıkması ve adaletin tesisi olmaksızın sürdürülebilir bir barış kurmak mümkün değildir.

Güney Afrika Deneyimi: Hakikatle Yüzleşme ve Onarıcı Adalet

Güney Afrika’da apartheid döneminin sona ermesiyle birlikte geçiş dönemi adaletinin merkezine Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (Truth and Reconciliation Commission - TRC) yerleşti. 1995’te kurulan komisyon, geçmişte ciddi insan hakları ihlallerini belgeleyen, mağdurların sesini kamusal alana taşıyan ve faillerin şartlı itirafı karşılığında af imkânı bulduğu bir mekanizma oldu. Bu süreç, yalnızca hukuki değil, aynı zamanda ahlaki ve pedagojik bir yüzleşme pratiği idi. Kamuya açık oturumlar, tanıklıklar ve arşivler vasıtasıyla toplumsal travmalar kamusal düzeyde tanındı, hayatta kalanlar görünür hale geldi. Bu sayede siyasal geçiş daha meşru ve kapsayıcı bir zemine oturdu. Elbette eleştirilere de açıktı; bazı isimler tam anlamıyla hesap vermedi. Ancak TRC, kolektif hafıza ve kurumsal dönüşüm için model niteliği taşıdı.

İspanya - Güney Afrika Karşılaştırması: İki Uç Deneyim

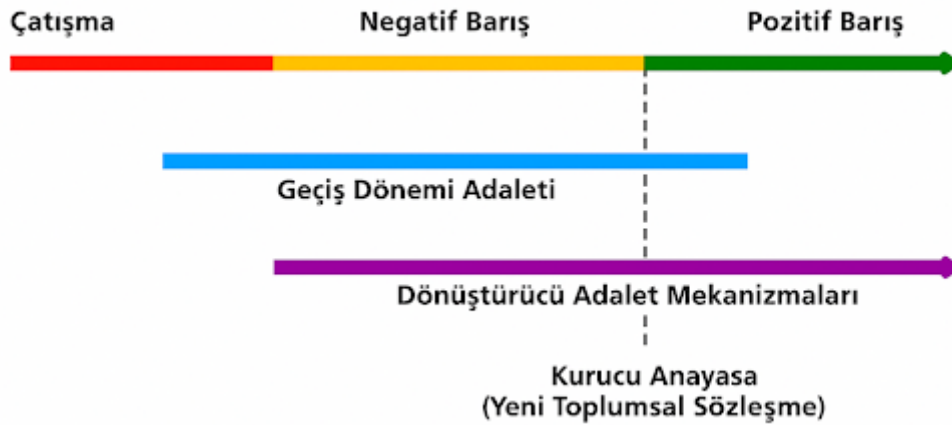
Bu iki örneği karşılaştırdığımızda çarpıcı farklar ortaya çıkıyor:

- **Geçmişle Yüzleşme:** İspanya'da unutulma tercih edildi, yüzleşme ertelendi. Güney Afrika'da ise hakikat kamusal alana taşındı.
- **Adalet Yaklaşımı:** İspanya'da cezalandırma yok, cezasızlık yaygınlaştı. Güney Afrika'da ise af karşılığında açıklık sağlandı; fail itiraf ederse hesap veriyordu.
- **Hayatta Kalanın Görünürlüğü:** İspanya'da kaybedilenler ve yakınları büyük ölçüde gözden ırak kaldı. Güney Afrika'da ise hayatta kalanlar aktif şekilde tanındı, arşivlendi ve sesleri kamuya duyuruldu.
- **Hafıza Politikası:** İspanya'da sessizlik tercih edildi; bellek bastırıldı. Güney Afrika'da ise kurumsal hafıza inşa edildi, dersler çıkarıldı.
- **Demokratik Geçişin Niteliği:** İspanya'da yüzeysel istikrarın ardından derin toplum yarıkları oluştu. Güney Afrika'da ise kapsayıcı başlangıç silik adalet eleştirilerine karşın daha meşruiyetlilik kazandı.

Bu tablo bize önemli bir ders veriyor: Sessizlik barış vermeyebilir; yüzleşme çoğu zaman sarsıcı ama dönüştürücü olabilir.

Türkiye İçin Yol Haritası: Ne Zaman ve Nasıl Hareket Etmeli?

Türkiye bağlamında barış ve demokratik dönüşüm süreçleri aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi

özetlenebilir:

Bu tablo belli ilkelerde mutabık olmayı gerekli kılıyor. Bunun nedeni de gittikçe otoriterleşen bir rejim söz konusu olduğunda barışı sağlam temellerde sürdürülebilir kılmak. Bu ilkeleri şöyle sıralamak mümkün:

- Geçiş dönemi adaleti, çatışma sürerken sivil toplumun rolüyle başlar.
- Dönüştürücü adalet, negatif barış içinde başlar ve pozitif barışla birlikte gelişir.
- Kurucu anayasa süreci, tüm bu süreçlerin kesiştiği yerde yeni bir toplumsal sözleşme olarak ortaya çıkar.

Biraz daha açmak gerekirse;

1. Barış Süreci ve Anayasa Yapım Sürecinin Eşzamanlı Yürütülmesi

Barış, yalnızca silahların bırakılmasını değil; toplumsal tanınma, siyasi müzakere ve anayasal düzenlemeleri de içeren çok boyutlu bir süreci ifade eder. Bu nedenle barış görüşmeleri, yeni anayasa yapım süreciyle paralel ilerlemelidir. Süreç, mevcut yerleşik kurumların sınırları içinde

değil; çatışmasızlığın sağlandığı, hak temelli ve kapsayıcı bir geçiş zemini üzerinden şekillenmelidir. Demokratik müzakere, geçici ama güven veren bu zeminde mümkün hale gelir.

2. Geçiş Dönemi Adaleti Mekanizmalarının Erken Aşamada Kurulması

Türkiye'nin yakın tarihinde yaşanan ağır insan hakları ihlalleri —zorla kaybetmeler, faili meçhul cinayetler, zorunlu göçler ve cezaevlerindeki kötü muamele— uzun süredir sivil toplumun gündemindedir. Bu birikim, hakikat ve adalet talepleri için önemli bir toplumsal zemin oluşturur. Geçiş sürecinin başlangıcında, uluslararası güvencelere sahip bir Hakikat ve Adalet Komisyonu aracılığıyla geçmişin belgelenmesi, tanıklıkların toplanması ve hayatta kalanların onarıcı adalet çerçevesinde desteklenmesi, güven inşasına katkı sunar. Devletin sembolik düzeyde sorumluluk üstlenmesi ve güvenlik aygıtı ile eğitim gibi alanlarda reformlara gitmesi, bu sürecin tamamlayıcı unsurlarıdır.

3. Dönüştürücü Adalet Yaklaşımıyla Kurumsal ve Toplumsal Değişimin Hedeflenmesi

Adaletin yalnızca bireysel suçların takibiyle sınırlı kalmaması; güç ilişkilerinin, toplumsal yapının ve kamu kurumlarının yeniden düzenlenmesini de içermesi gerekir. Kürt meselesi özelinde, kültürel haklar, anadilinde eğitim, kamusal temsilde eşitlik gibi başlıklar açık bir şekilde müzakere gündemine alınmalıdır. Bu yaklaşım, geçmişin üzerini örtmekten ziyade, ondan öğrenerek daha adil bir gelecek inşa etmeye yönelir.

4. Sivil Toplumun Kurucu Rolü Güçlendirilmelidir

Sivil toplum aktörleri, doğrudan müzakere masasında yer almasa dahi sürecin zamanlamasını, yönünü ve içeriğini etkileyebilecek kapasiteye sahiptir. Bir önceki yazıda değerlendirildiği üzere sivil toplum, hafıza politikaları, bellek çalışmaları, barış söylemlerinin yaygınlaştırılması ve uluslararası savunuculuk faaliyetleri aracılığıyla hem sürecin toplumsallaşmasını sağlar hem de siyasi aktörlerin toplumsal baskıya açık hale gelmesini mümkün kılar. Sivil toplumun bu kurucu rolü, geçiş döneminin demokratik niteliğini güçlendirir.

Sonuç: Barış, Hakikat ve Adalet Olmadan Kurulamaz

Gerçek bir barış, sadece silahların susmasıyla değil; hakikatin açığa çıkarılması, adaletin sağlanması ve yapısal dönüşümle mümkündür.

Ne ETA'nın silah bırakması ne de İspanya'nın anayasa süreci kendi başına toplumsal barışı tesis edebildi. Türkiye'de de benzer şekilde, silahsızlanma ya da anayasal reformlar, geçmişle yüzleşmeden ve adalet sağlanmadan barış getirmez. Bu yol; suskunluk yerine konuşmayı, cezasızlık yerine hesap verebilirliği tercih etmelidir.

Geçiş Dönemi Adaleti: Barışın Temeli

Barışa giden yol, geçiş dönemi adaleti yaklaşımını benimsemekten geçer.

Türkiye'de demokratik iradede ziyade siyasi zorunluluklar ya da uluslararası baskılarla açılan bu yolda, hakikatlerin açığa çıkarılması ve toplumsal hafızanın canlı tutulması, gelecekteki

demokratikleşme adımlarının temelini oluşturabilir.

Hakikat Komisyonu: Devlet Dışı Alternatif Bir Model

Devletin yüzleşmeden kaçınması, sivil ve uluslararası meşruiyeti olan alternatif yapıların gerekliliğini doğuruyor.

Bu bağlamda, sivil toplum örgütleri, barolar, üniversiteler ve uluslararası insan hakları kurumlarının işbirliğiyle bir Hakikat Komisyonu kurulabilir. Bu komisyon:

- Tanıklıklara açık oturumlar düzenler,
- Zorla kaybedilme, faili meçhul cinayetler, yerinden edilmeler gibi başlıklarda veri toplar,
- Hak ihlalleri kronolojisi oluşturur,
- Uluslararası kamuoyuna raporlar sunar.

Devlet dışı yapısıyla siyasi müdahalelerden korunabilir, uluslararası kurumların destek mekanizmalarıyla işlerlik kazanabilir.

Anayasa Tartışmaları: Bugünün Değil, Geleceğin Gündemi

Otoriter bir rejimin yazacağı anayasa, demokratikleşme ve barışla bağdaşmaz.

Bu nedenle, anayasa tartışmaları geçiş sürecinin ardından, demokratikleşmenin güç kazandığı bir döneme bırakılmalıdır. Barış süreci; çatışmasızlık, hakların tanınması ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gibi adımlarla ilerledikçe, geçiş dönemi ilkeleri temelinde şekillenen bir anayasa süreci başlatılabilir.

Bu sürece sivil toplumun, muhalefetin ve Kürt hareketinin aktif katılımı sağlanmalıdır.

Aksi takdirde, devletin dayattığı bir anayasa meşruiyet krizine yol açar ve barış sürecini kesintiye uğratır.

Bugün atılacak her küçük adım, yarının barışının temel taşıdır.

Gerçek barış; yalnızca devletin değil, örgütlü ve dayanışmacı bir toplumun omuzlarında yükselecektir.

Blog sayfasında yer alan yazıların ve yayınların tüm hakları saklıdır. Blog yazıları yalnızca kaynağı gösterilerek kullanılabilir. Sayfada yayınlanan yazıların içeriği yazarın kendi sorumluluğu olup DEMOS'un herhangi bir hukuki ve/veya cezai sorumluluğu bulunmamaktadır.